

ایران ورجاوند

مجله ایران‌شناسی | سال ۱۴ | شماره ۶ | بهار و تابستان ۱۴۰۰ | ۳۰۰۰۰ تومان

- ◆ سفال و جوامع انسانی
- ◆ شهرنشینی ری در دوره سلجوقی
- ◆ آیین و شیوه تدفین ایل‌های غرب زاگرس مرکزی
- ◆ الگوهای هندسی شبه‌متناوب در نقش‌های گنبد کبود مراغه
- ◆ هیئت سیاسی پادشاهی حمیر در دربار بهرام دوم ساسانی در بیشاپور
- ◆ پیکره مفرغین شیر دوره هخامنشی از بُسته فارغان، حاجی آباد هرمزگان
- ◆ سر نخعی از محل کشف ظرف‌های سیمین دوره ساسانی سرپل زهاب، کرمانشاه
- ◆ درباره توسعه مهر و مهر و موم در زمان ساسانی، عملکرد: رویکردی میان‌رودانی

ایران ورجاوند

ایران ورجاوند زنده است

دوفصلنامه ایران شناسی

سال ۴ | شماره ۶ | بهار و تابستان ۱۴۰۰ | ۱۵۸ صفحه |
شماره ثبت مجله: ۸۰۶۸۸ | شماره ثبت نشان: ۲۹۶۲۹۸ |
صاحب امتیاز و مدیر و سردبیر: دکتر شاهین آریامنش |
مدیر داخلی: هوشنگ رستمی |

نشان مجله ایران ورجاوند برگرفته از گچبری ساسانی یافت شده از تیسفون عراق مربوط به دوره ساسانی است. داستان این گچبری به سال‌ها پیش بازمی‌گردد هنگامی که اسکار رویتر باستان‌شناس آلمانی همراه گروهش در سال ۱۹۲۹ میلادی در تیسفون در محدوده ساختمان بزرگی با نام معارید در حدود ۳ کیلومتری تاق کسری و ۱/۷۵ کیلومتری شمال دهکده سلمان پاک به کاوش‌های باستان‌شناسی پرداخت که در این کاوش‌ها از محلی که سپس تر خانه معارید ۶ نام گرفت شماری صفحه‌های گچبری گرد به دست آورد که در میان آنها صفحه‌گردی با دو بال گشوده شده از روبه‌رو وجود داشت که این دو بال، نشانی به شکل هلال ماه را دربر گرفته‌اند. این گچبری در موزه برلین آلمان نگهداری می‌شود.

عکس: نیم‌تنه پادشاه ساسانی که تاج آن نشان دهنده شاپور دوم یا بهرام پنجم است که از کیش در عراق یافت شده است. © موزه تاریخ طبیعی فیلد

تهران: صندوق پستی ۵۶۹-۱۴۵۱۵

www.iranvarjavand.ir

Iranvarjavand@hotmail.com

۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶

چاپخانه: ایران کهن

همه حقوق این اثر برای ایران ورجاوند محفوظ است. تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی مجله ایران ورجاوند ممنوع است | با همکاری گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

”سیاهه“

مقاله

- ۴ پیکره مفرغین شیر دوره هخامنشی از بستانه فارغان، حاجی آباد هرمزگان | مهدی رهبر و مهدی خلیلی
درباره توسعه مهر و مهر و موم در زمان ساسانی، عملکرد: رویکردی میان‌رودانی | نیلز سی. ریتز، ترجمه زهرا
۱۲ فلاحی یارولی و رضا مهربانی
- ۲۵ هیئت سیاسی پادشاهی حمیر در دربار بهرام دوم ساسانی در بیشاپور | برونو اورلت، ترجمه نیکنام نجیب
۳۲ سر نخ از محل کشف ظرف‌های سیمین دوره ساسانی سرپل زهاب، کرمانشاه | سجاد علی بیگی
۳۷ الگوهای هندسی شبه‌متناوب در نقش‌های گنبد کبود مراغه | داریوش احمدی
۵۲ شهرنشینی ری در دوره سلجوقی | روکو رنته، گرمن د پاسکوله، ترجمه محسن سعادت
۶۹ آیین و شیوه تدفین ایل‌های غرب زاگرس مرکزی | علی نوراللهی
۱۰۴ سفال و جوامع انسانی | کرول کرامر، ترجمه مجتبی چرمچیان و حمزه خردمند

یادنامه

- ۱۳۵ فیروز باستان‌شناسی ایران

درگذشتگان

- ۱۴۵ درگذشتگان ایران‌شناسی | آرشاک ایروانیان

پیشخوان

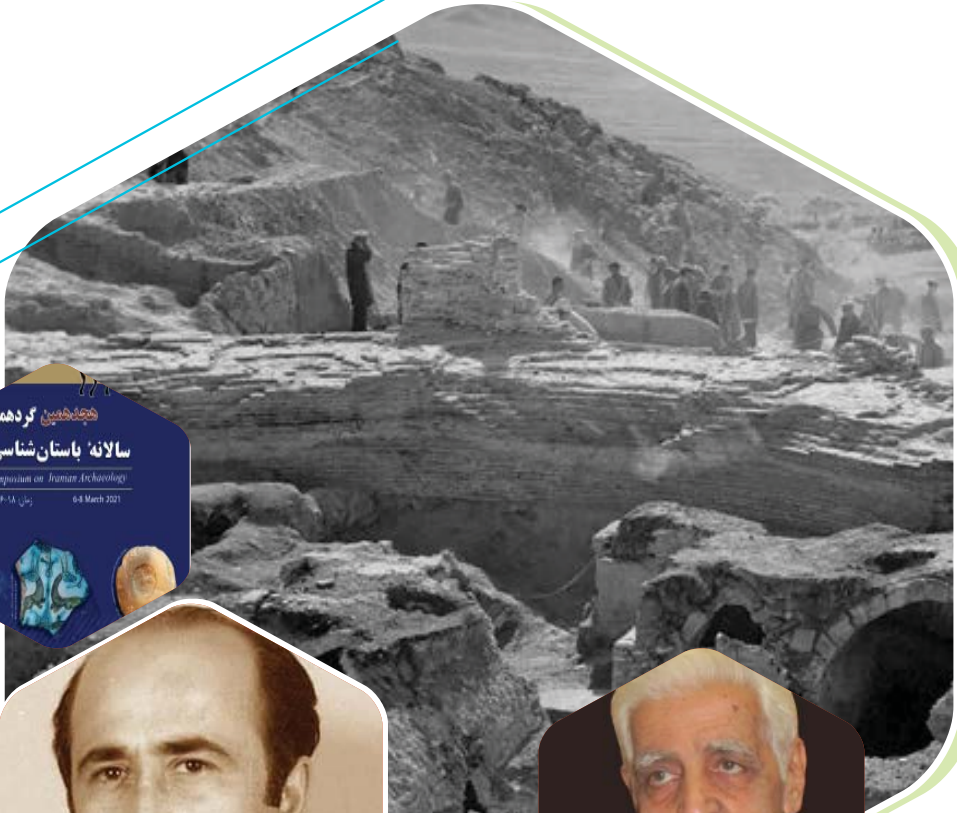
- ۱۴۷ معرفی کتاب راهنمای باستان‌شناسی اسلامی | حسین صبری

گزارش

- ۱۵۳ هجدهمین گردهمایی سالانه باستان‌شناسی ایران

مقاله

مجله ایران‌شناسی ایران ورجاوند

سر نخ‌ی از محل کشف ظرف‌های سیمین دوره ساسانی سرپل زهاب، کرمانشاه

سجاد علی‌بیگی

استادیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه رازی، کرمانشاه

چهار ظرف را منتشر کرد، اما بعدها تصویر همه این ظروف توسط پرودانس هارپر و پیتز مه‌یر در کتاب ظروف نقره‌ای ساسانی: تصاویر شاهانه منتشر گردید و اکنون می‌دانیم از سال ۱۹۵۵ به بعد این ظروف به موزه هنر سن‌سیناتی، گالری هنر فریر موزه اسمیتسونین در واشنگتن، موزه هنر متروپولیتن و در سال ۱۳۳۶ به موزه ایران باستان راه یافته‌اند (تصویر ۱). ظرف سیمینی که فرای تصویر آن را در مقاله خود منتشر کرده (Frye 1954: 144) و از سرپل زهاب به دست آمده اکنون در تملک موزه سن‌سیناتی است (Harper and Meyers 1981: 4, Pl. 205). باین‌حال در شناسنامه یکی از این ظروف که تصویر و مشخصات آن در کتاب هارپر و مه‌یر منتشر شده و اکنون در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود، عبارت مکشوفه از همدان ذکر شده است (شماره اموال در موزه ملی ایران ۱۳۸۵). متأسفانه پرونده این اثر فاقد جزئیات و اطلاعات بیشتر است، اما مشخص است که این ظرف دقیقاً همانی است که در کتاب ظروف نقره‌ای ساسانی: تصاویر

در سال ۱۳۳۳ (۱۹۵۴ میلادی)، ریچارد نلسون فرای مقاله کوتاهی در مجله هنر آسیایی (*Artibus Asiae*) منتشر کرد و در آن به یافته‌های مهمی اشاره کرد که سه چهار سال پیش از انتشار مقاله وی، از منطقه سرپل زهاب در استان کرمانشاه به دست آمده بود. هرچند محل دقیق کشف این یافته‌ها مشخص نشده است، اما فرای در یادداشت کوتاه خود اشاره کرده است که: «چندین سال پیش، روستاییان هنگام کندوکاو در یکی از تپه‌های نزدیک سرپل زهاب در ۳۰ کیلومتری قصرشیرین، در امتداد راه کرمانشاه، چهار ظرف سیمین را در کنار هم یافته‌اند» (Frye, 1954: 143). متأسفانه فرای به همین اشاره کوتاه بسنده کرده و اطلاعات بیشتری از آنچه ذکرش رفت را در خصوص محل کشف این یافته‌ها در مقاله کوتاه خود نیاورده است. این اشیاء به دست موزه ایران باستان و اداره کل باستان‌شناسی وقت نرسید و ظاهراً اندکی بعد سه مورد از آنها سر از موزه‌های خارج از ایران درآورد. فرای در مقاله خود تنها تصویر یکی از این

1

2

3

4

تصویر ۱. ظروف سیمین مکشوفه از سرپل زهاب

۱. موزه هنر متروپلیتن (شی شماره ۵۷/۵۵)، ۲. موزه ملی ایران (شی شماره ۱۳۸۵)،

۳. موزه هنر سن سیناتی (۱۹۵۵/۷۱)، ۴: گالری هنر فریر، مؤسسه اسمیتسونیان، واشنگتن (شی شماره ۵۷/۲۰) در سال ۱۹۵۴ در مجموعه‌ای خصوصی در تهران نگهداری می‌شده است.

(Frye 1954: 144; Harper and Meyers 1981: Pl. 3, 4, 6, 7)

را مربوط به یک مکتب هنری و شاید یک کارگاه سلطنتی منتسب دانست (برای اطلاعاتی در این زمینه: نک: Harper 1988: 331).

اما پرسش این است که این ظروف سیمین از کدام محوطه باستانی در منطقه سرپل زهاب به دست آمده است؟ می‌دانیم آثار و محوطه‌های مهمی از دوره ساسانی در منطقه سرپل زهاب وجود دارد و در حال حاضر انتساب این ظروف به یکی از محوطه‌های منطقه شاید تنها

شاهانه منتشر شده و به احتمال یکی از همان ظروفی است که از سرپل زهاب به دست آمده است (Harper and Meyers 1981). در میان هر یک از این ظروف تصویر نیم‌تنه یک صاحب‌منصب یا شخصیت برجسته با کیفیت بسیار بالایی حک شده است. این ظروف علاوه بر مشابهت‌های نزدیک در فناوری ساخت (Harper and Meyers 1981: 151) الگوی تزئینی یکسانی دارند و می‌توان آن

۱ برای تحلیلی بر موضوع این ظروف نگاه کنید به موسوی کوهر و یسن‌زاده، ۱۳۹۰.

در نهایت با اطلاع افراد محلی به پیرامون کوه بمو رفت و از مکانی که گویا پیشتر اشیایی توسط مردم در آن کشف شده بود، بازدید کرد. راد در همان سال اطلاعات بسیار خلاصه‌ای از این سفر اکتشافی را در مجله گزارش‌های باستان‌شناسی منتشر کرد و در آن نوشته به کشف ظروف سیمین سرپل‌زهاب اشاره کرد (ن.ک: راد ۱۳۳۴: ۳۱۵، و ۳۱۶، شکل ۸). راد نوشته است: «در حین این مأموریت [مأموریت غرب ایران] مناسب بود برای بازدید خرابه‌های پل ذهاب که از آثار دوره ساسانی می‌باشد و شایع بود که ظروف نقره قابل توجهی در آن حدود قبلاً به دست آمده است تحقیقاتی در حول و حوش آنجا به عمل آورد- خرابه‌های پل ذهاب آثار یک شهر بزرگ دوره ساسانی است که در اطراف قصبه کنونی قرار گرفته و تاکنون توجهی به آن نشده و مدت‌ها است از طرف اهالی برای تهیه مصالح ساختمانی از قبیل آجر و سنگ مورد کاوش قرار گرفته و گاهی هم به آثاری برخورد می‌نمایند که به وسیله دلالان عتیقه خریداری می‌گردد. هر چند در این محل آثار و اشیاء فراوانی به دست نمی‌آید، ولی به طور تصادف ظروف نقره قابل توجهی از دوره ساسانی بیرون آمده که از لحاظ جنبه صنعتی جزو شاهکارهای نقره سازی زمان خود بوده است که متأسفانه تاکنون موزه ایران باستان از آنها بی اطلاع مانده و نمونه آنها را در دست

تصویر ۲. نقشهٔ دمورگان از سرپل‌زهاب و ویرانه‌های حلوان (Morgan, 1895, cartes)

به استناد گزارش کوتاهی از محمود راد ممکن باشد. در سال ۱۳۳۴ محمود راد باستان‌شناس اداره کل باستان‌شناسی وقت، مأموریت یافت تا بازدیدها و بررسی‌هایی در چند محوطه باستانی در غرب ایران به انجام برساند. وی ابتدا به سقز در شمال استان کردستان رفت و سپس راهی کرمانشاه شد و در تپه رستم آباد کنگاور و در نواحی اطراف هرسین، کرمانشاه و کِرنند نیز گمانه‌هایی حفر نمود. وی سپس به سرپل زهاب رفت و از ویرانه‌های زهاب دیدن کرد و

تصویر ۳. ویرانه‌های شهر حلوان (قلعه گبری سرپل زهاب) (عکس از رضا عزیزی، ۱۳۹۹)

(علی‌بیگی، ۱۳۹۴)، هیچ محوطه دیگری که بتوان آن را گزینه مناسب برای انطباق با گزارش راد و فرای دانست، پیرامون شهر سرپل زهاب وجود ندارد. علاوه بر اینها ویرانه‌های قلعه گبری، بقایای ساده و محقر روستایی نیست، بلکه این محوطه بقایای ویرانه‌های بزرگ و وسیعی بوده که به احتمال فراوان همان شهر حلوان دوره ساسانی/ اوایل اسلام بوده است و در چنین محوطه‌ای است که می‌توان انتظار داشت یافته‌هایی چون ظروف سیمین مورد اشاره فرای و راد نیز کشف شود.

این محوطه را پژوهشگران و سیاحان متعددی از جمله راولینسون (راولینسون، ۱۳۶۲: ۳۰)، فلندن (فلاندن، ۲۵۳۶: ۲۱۱)، چریکف (چریکف، ۱۳۷۹: ۱۷۶)، دمورگان (دمرگان، Herzfeld 1941: ۱۳۳۸: ۱۰۸)، هرتسفلد (Herzfeld 1941: 201، کیل (Kil, 1967: 100, Fig. 1)، کلایس (Kleiss, 1975) و رضائی (رضائی،

ندارد^۱) (راد، ۱۳۳۴: ۳۱۵-۳۱۴). راد از محل کشف ظروف سیمین سرپل زهاب به عنوان «خرابه‌های پل زهاب در اطراف قصبه کنونی سرپل زهاب» یاد کرده، که در واقع همین ویرانه‌هایی است که اکنون قلعه گبری خوانده می‌شود (تصویر ۲). همچنین به استناد نقشه‌های منتشر شده توسط دمورگان و کلایس، راه قدیمی قصر شیرین- کرمانشاه از جنوب قصبه سرپل زهاب و درست از شمال ویرانه‌های قلعه گبری می‌گذشته است (de Morgan, 1895, cartes; 1. Kleiss, 1975: Abb. 1). پیداست با استناد به همین گزارش راد و همچنین با توجه به اشاره فرای به موقعیت کشف این آثار «در نزدیکی سرپل زهاب و امتداد راه قصر شیرین- کرمانشاه»، می‌توان به راحتی این یافته‌ها را به ویرانه‌های حاشیه شهر سرپل زهاب (مجموعه قلعه گبری) منتسب دانست. به استناد بررسی‌ها

۱ دو سال پس از انتشار گزارش راد در مجله «گزارش‌های باستان‌شناسی»، یکی از این ظروف به موزه ملی ایران رسیده و در تاریخ ۱۳۳۶/۱۲/۲۸ با شماره ۱۳۸۵ در فهرست اشیاء موزه ملی ایران با قدمت هخامنشی (ساسانی) و به نام مکشوفه از همدان ثبت شده است.

۱۳۹۶) دیده و بررسی و مطالعه کرده‌اند و اغلب از آن به نام ویرانه‌های حلوان نام برده شده است. هرچند محوطه در سال ۱۲۹۳ توسط رولاند دمکنیم کاوش شده (شریفی، ۱۳۹۶؛ de Meqnume, 1923)، به‌جزء سیاهه‌ای کلی، اطلاعات چندانی از قدمت یافته‌های کاوش وی در دست نیست. بعدها که محوطه را عباس رضائی نیا به‌منظور تعیین عرصه گمانه‌زنی

کرد، فقط بقایای اوایل دوره اسلامی از آن به‌دست آمده است (Rezaei Nia, 2014) و به‌نظر می‌رسد هرچند کاوش وسیعی در عرصه محوطه قلعه گبری انجام نشده، با توجه به رونق شهر در دوره اسلامی، به‌احتمال بقایای دوره ساسانی حلوان باید در زیر بقایای شهر اسلامی مدفون شده باشد.

کتاب‌نامه

کشکول (فصلنامه تخصصی اسناد و نسخه‌های خطی مناطق گردنشین)، سال سوم، شماره دوم، شماره پیاپی ۱۰: ۱۷۹-۱۳۳.

فلاندن، اوژن، ۲۵۳۶، سفرنامه اوژن فلاندن به ایران، ترجمه حسن نورصادقی، چاپ سوم، تهران: اشراقی.

علی‌بیگی، سجاد ۱۳۹۴، گزارش بررسی باستان شناسی منطقه سرپل زهاب، قطعات ۴ تا ۹ طرح گرمسیری، آرشيو پژوهشکده باستان شناسی، (منتشر نشده).

موسوی کوهپیر، سیدمهدی و حمیده یسن‌زاده ۱۳۹۰، «بازتاب نمادین ایزد مهر بر ظروف مدالیون ساسانی (با تأکید بر اسطوره گیاه زاینده)»، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، سال یکم، شماره دوم: ۱۶۳-۱۸۳.

الف) فارسی

دمرگان، ژاک، ۱۳۳۸، هیات علمی فرانسه در ایران، مطالعات جغرافیایی، جلد دوم، ترجمه کاظم ودیعی، تبریز: چهر.

راد، محمود ۱۳۳۴، «اطلاعاتی اجمالی در مورد چند محل تاریخی در مغرب ایران»، گزارش‌های باستان‌شناسی ۳: ۳۱۶-۳۰۹.

رضائی، ایرج ۱۳۹۶، «از «خَلمان» تا «الْوَن»؛ سرگذشت چهارهزار ساله يك جاینام باستانی (سرپل زهاب)»، پژوهش‌های ایران‌شناسی ۸ (۱): ۵۶-۳۷.

شریفی، علی ۱۳۹۷، «اسنادی از کشفیات هیات فرانسوی در سال ۱۲۹۲ شمسی در سرپل‌زهاب»،

ب) نافراری

De Morgan, J. 1895. *Mission scientifique en Perse, Cartes des rives méridionales de la mer Caspienne, du Kurdistan, du Moukri et de l'Elam*, Paris.

Frye, R. N., 1954. "A Parthian Silver bowl", *Artibus Asiae* 17/2: 143- 144.

Harper, P. O., 1988. "Boat-shaped bowls of the Sasanian period", *Iranica Antiqua* XXIII: 331- 347.

Harper, P. O., and P. Meyers 1981. *Silver Vessels of the Sasanian Period, ol. One: Royal Imagery*, New York: The Metropolitan Museum of Art.

Herzfeld, E., 1941. *Iran in the Ancient East*, London and New York.

Keall, E. J., 1967. "Qal'eh-I Yazdigird; A Sasanian Palace Stronghold in Persian

Kurdistan", *Iran* 5: 99-121.

Kleiss, W., 1975. "Beobachtungen in der umgebung von Sarpol-I Zohab", *AMI* 8: 123-132.

Rezaei Nia, A. 2014. "The Preliminary Report on Soundings in the Site of Qaleh Gabri in Sarpol-e Zahab", in Bieliński, P., Gawlikowski, M., Koliński, R., Ławecka, D., Sołtysiak, A., and Z. Wygnańska (eds.), *Proceedings of the 8th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, 30 April- 4 May 2012, University of Warsaw, Volume 2 Excavation and Progress Reports Poster*, Pp. 471-487. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden.

“Contents”

Article

The Bronze Statue of a Lion of the Achaemenid Period from Fareghan, Hajiabad, Hormozgan Mehdi Rahbar & Mehdi Khalili	4
On the Development of Sasanian Seals and Sealing Practice: A Mesopotamian Approach Nils C. Ritter, Persian Translated by Zahra Fallahi & Reza Mehrabi	12
A Himyarite Diplomatic Mission to the Sasanian Court of Bahram II depicted at Bishapur Bruno Overlaet, Persian Translated by Niknam Najib	25
Bronze Vessels of the Sassanid Period in Sarpol-e zahab, Kermanshah Sajjad Alibeigi	32
Alternating like Patterns in Motifs of Gonbad-e Kabood of Maragheh Dariush Ahmadi	37
The Urbanization of Rayy in the Seljuq Period R. Rante & . Di Pasquale, Persian Translated by Mohsen Saadati	52
Ritual and Burial Method of the Tribes of the West of the Central Zagros Ali Nourallhi	69
Pots and Peoples Karol Cramer, Persian Translated by Mojtaba Charmchian & Hamzeh Kheradmand	104

Memorandum

Firouz Bagherzadeh	135
--------------------	-----

Obituary

Hasan Talaei, Javad Ghandgar, Sadegh Malek Shahmirzadi, Wolfram Kleiss, Michele Casanova Arshak Irvanian	145
---	-----

Critique and Book Review

The Oxford Handbook Of Islamic Archaeology Hosein Sabri	147
--	-----

Report

18 th Annual Symposium on Iranian Archaeology	153
--	-----

ایران ورجاوند

○ ○ ○ ○ ○
| Iran-e Varjavand (Glorious Persia) |
| Persian Journal Of Iranain Studies |
| Vol. 4, No.6, Spring & Summer 2021 |

Concessionaire, Manager in Charge
and Editor-in-chief:

| Dr. Shahin Aryamanesh |

Managing Editor: **Houshang Rostami**

📍 Tehran, Iran, Post box: 14515-569

🌐 www.iranvarjavand.ir

✉ Iranvarjavand@hotmail.com

☎ +98 9395969466

The figure is a Sasanian king, identified by his crown
as either Shapur II or Bahram V, from Iraq, Kish,
© The Field Museum of Natural History

All rights reserved. No part of this publica-
tion may be reproduced, stored in a retrieval
system or transmitted in any form or by any
means, electronic, mechanical, photocopying,
recording or otherwise, without prior permis-
sion in writing, form the publisher.

With Contributions by

| Tisaphemes Archaeological Research Group |

Persian Journal of Iranian Studies / Vol. 4 / No. 6 / Spring & Summer 2021

ایران
ورجاوند

Iran-e Varjavand
(Glorious Persia)

- ◆ Pots and Peoples
- ◆ The Urbanization of Rayy in the Seljuq Period
- ◆ Ritual and Burial Method of the Tribes of the West of the Central Zagros
- ◆ Alternating like Patterns in Motifs of Gonbad-e Kabood of Maragheh
- ◆ Bronze Vessels of the Sassanid Period in Sarpol-e zahab, Kermanshah
- ◆ On the Development of Sasanian Seals and Sealing Practice: A Mesopotamian Approach
- ◆ A Himyarite Diplomatic Mission to the Sasanian Court of Bahram II depicted at Bishapur
- ◆ The Bronze Statue of a Lion of the Achaemenid Period from Fareghan, Hajiabad, Hormozgan